

PROFILAKTYKA NARKOMANII MŁODZIEŻY SZKOLNEJ

Wstęp

Coraz bardziej powszechne sięganie po różne specyfiki o charakterze narkotycznym wśród młodzieży szkolnej, budzi poważne zaniepokojenie społeczne i wielu środowisk szkolnych i wychowawczych. Dzieci z różnych powodów sięgają po narkotyki: z ciekawości, by zaimponować rówieśnikom, doznać efektu oszołomienia, zapomnieć o problemach. Jednak istotą jest fakt, że młodzi ludzie przechodzą inicjację narkotykową mając nierzadko słabe wyobrażenia o skutkach narkotyzowania się. Ich wiedza jest znikoma, a ta którą posiadają, jest fragmentaryczna i często pochodzi od kolegów a nie ze źródeł wiarygodnych, naukowych. Stąd jest potrzeba objęcia wszystkich – nie tylko dzieci – właściwie dobraną i przeprowadzoną profilaktyką narkomanii.

Zażywanie substancji psychoaktywnej prowadzi do stanu zatrucia, czyli do tzw. intoksykacji, powodującej różne zaburzenia w:

- układzie oddechowym (zwolnienie, pogłębienie, niemierność oddychania),
- układzie krążenia krwi (zmiana skurczów serca, ciśnienia krwi czy temperatury ciała),
- układzie pokarmowym (zmiany w łaknieniu, występowanie nudności i wymiotów). Pojawiają się również zaburzenia w obszarze procesów poznawczych, spostrzegania, czy też przeżywania emocji i zachowania.

Przy czym objawy zatrucia zależą od dawki, rodzaju zażytej substancji narkotycznej i predyspozycji indywidualnych, związanych między innymi z ogólnym stanem zdrowia, stanem psychicznym jednostki i poziomem tolerancji danego środka psychoaktywnego. Przejawy ostrego zatrucia występują w pewnym określonym czasie po przyjęciu zbyt dużej dawki środka. Są przypadki. Kiedy

dochodzi nawet do zagrożenia życia i do zgonu.¹

Profilaktyka narkomanii

Narkomania jest poważnym problemem społecznym, dlatego wymaga odpowiedniej interwencji i działań uprzedzających. Profilaktyka narkomanii, to działania mające na celu przeciwdziałanie uzależnieniu przy pomocy wznacznania czynników chroniących przed narkomanią oraz usuwania czynników sprzyjających rozwojowi uzależnienia.² Profilaktyka powinna mieć zastosowanie nie tylko w stosunku do jednostek już uzależnionych, ale powinna być też skierowana do osób zagrożonych narkomanią.

Bronisław Urban uważa, że w tak pojętej profilaktyce istnieje szansa na ograniczenie nie tylko uzależnień, ale wielu innych dewiacji, łącznie z przestępczością.³ Poza tym profilaktyką, jest to dziedzina praktyczna, której zadaniem jest opis, wyjaśnienie i przewidywanie rozwoju zjawisk chorobowych i szkodliwych. A celem jej jest konstruowanie programów, strategii i procedur zwalczania tych patologicznych zjawisk, tak w wymiarze społecznym, globalnym, jak też w wymiarze lokalnym lub indywidualnym.⁴

Zwalczanie uzależnień jest zadaniem bardzo trudnym. Jak wskazuje praktyka – niewiele jest form działań profilaktycznych rzeczywiście skutecznych, a podejmowane kroki zaradcze bardzo często mają charakter deklaracyjny, propagandowy i niekonsekwentny. Wiadomo nie od dziś, iż skuteczna profilaktyka i resocjalizacja powinna mieć charakter systemowy, gdzie społeczne oddziaływania mają swój początek w rodzinie, zaś kończą się w wyspecjalizowanych instytucjach pomocowych, terapeutycznych oraz leczniczych.

Zapobieganie uzależnieniom może się odbywać na różnych poziomach. W związku z powyższym wyróżnia się profilaktykę pierwszo-, drugo- i trzeciorzędową.

Profilaktyka pierwszorzędowa – to taka, która adresowana jest do młodzieży zdrowej, w celu edukacji i promocji zdrowego stylu życia oraz zapobieganiu problemom związanym z używaniem i nadużywaniem środków odurzających. Jest ona skierowana do ogółu młodzieży, która w zasadzie nie miała bezpośredniego kontaktu z narkotykami i środowiskiem narkomanów. Na tym etapie kładzie się szczególnie nacisk na informowanie i edukowanie w obszarze negatywnych skutków uzależnień oraz wyrabianie umiejętności radzenia sobie z problemami życia codziennego. Całość oddziaływań jest odpowiednio dobrana i prezentowana zgodnie z możliwościami percepcyjnymi odbiorców. Uczestnictwo w tej profilaktyce jest dobrowolne.

Profilaktyka drugorzędowa – jest adresowana do grup podniesionego ryzyka. Odbiorcami są głównie konkretne osoby, lub grupy dzieci i młodzieży, które prawdopodobnie miały już kontakt ze środowiskiem narkomanów i środkami uzależniającymi. Profilaktyka ta ma głównie na celu wszelkie formy uprzedzania i ograniczania ewentualnego popadnięcia w uzależnienie.

Profilaktyka trzeciorzędowa – jest adresowana do osób mających już problem uzależnienia i polega na interwencji i pomocy specjalistów w terapii i leczeniu osób z problemem uzależnienia. Na tym poziomie profilaktyki ogranicza się i eliminuje negatywne skutki uzależnienia, obejmuje się działaniem terapeutycznym i leczeniem osoby uzależnionej, by pomóc im wyjść z procesu chorobowego i umożliwić im powrót do normalnego i satysfakcjonującego życia oraz akceptowanego trybu życia bez środków uzależniających.

Zadania w zakresie przeciwdziałania narkomanii są realizowane na podstawie Ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii z dnia 29 lipca 2005 r., poprzez:

- 1) przedszkola, szkoły i inne jednostki organizacyjne;
- 2) szkoły wyższe;

¹ W. Z. Traczyk, Fizjologia człowieka w zarysie, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2002, s. 312.

² I. Niewiadomska, P. Staniszewczyk, Narkotyki, Wydawnictwo „Gaudium” KUL, Lublin 2004, s. 151.

³ B. Urban, Zachowania dewiacyjne młodzieży, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1998, s. 89.

⁴ Tamże, s. 216.

3) zakłady opieki zdrowotnej i inne podmioty działające w ochronie zdrowia;

4) jednostki Wojska Polskiego, Policji i Straży Granicznej;

5) organy celne;

6) jednostki organizacyjne Służby Więziennej oraz zakłady poprawcze i schroniska dla nieletnich;

7) ośrodki pomocy społecznej, powiatowe centra pomocy rodzinie i regionalne ośrodki polityki społecznej.¹

W działaniach profilaktycznych w obszarze zapobieganiu narkomanii niemałe znaczenie ma świadczenie usług społecznych osobom. Świadczenie usług społecznych przejawia się w pomocy społecznej, służbie zdrowia, edukacji, wymiaru sprawiedliwości oraz pomocy jednostce poprzez działania środowiskowe.²

W odniesieniu do pomocy medycznej polski system opieki zdrowotnej wyłania następujące rodzaje działań:

- detoksykacja,
- diagnoza,
- interwencja,
- leczenie stacjonarne,
- terapia uzależnień,
- pomoc psychologiczna.

Wszystkie powyższe zadania są prowadzone w placówkach leczniczych: ambulatoryjnych i stacjonarnych, ośrodkach rehabilitacyjno-readaptacyjnych, poradniach profilaktyki oraz leczenia i rehabilitacji osób uzależnionych.³

Z kolei grupowe i samopomocowe formy terapii należą do dość skutecznych form działań profilaktycznych, gdyż dostarczają jednostce społecznego wsparcia w jej wysiłkach by wyjść z uzależnienia. Głównym jednak problemem w terapii uzależnień, jest wzbudzenie motywacji do

leczenia i dotarcie do tych osób, które potrzebują pomocy. Nie tylko tych, które same zgłaszają się po pomoc. Warunkiem wyjściowym w pozytywnych efektach leczenia i terapii jest spowodowanie, by pacjent dokonał analizy swojej sytuacji, wyrobił sobie krytyczną postawę wobec niej i miał pozytywną motywację do zmiany swojej sytuacji życiowej i podjęcia leczenia.

Institucje szkolne są statutowo zobligowane do działalności profilaktycznej wobec swoich uczniów, a o zakresie podejmowanych działań profilaktycznych decydują dyrektorzy szkół, wychowawcy klas, członkowie rady pedagogicznej i rodzice. Stosunek kadry szkolnej do problemu zagrożenia uczniów patologią i podejmowania w tym zakresie działań profilaktycznych jest bardzo zróżnicowany i głównie wynika on z założenia, że wszakże zagrożenia patologiami są aktualne, ale nie w ich środowisku szkolnym.

Tworzenie szkolnych programów profilaktycznych ma na celu dostarczyć dzieciom wiedzy na temat używek i ich negatywnych skutków, promować zdrowy styl życia, uczyć podejmowania przemyślanych i racjonalnych wyborów, zdobyć różne kompetencje niezbędne w relacjach międzyludzkich, osiągnąć większą autonomię i odpowiedzialność za swoje czyny.

Są również podejmowane środowiskowe działania prewencyjne. Do znanych takich przedsięwzięć należy program zapobiegania alkoholizmowi i narkomanii w społeczności lokalnej „Odłot”. Został on opracowany w Instytucie Psychiatrii i Neurologii w Warszawie. Projekt tego programu zawiera bogaty pakiet materiałów, a wśród nich: gry edukacyjne, płyty DVD i scenariusze lekcji profilaktycznych oraz propozycje inicjatyw prewencyjnych w społeczności lokalnej.

Efektywność szerzącego się zjawiska narkomanii jest możliwa tylko poprzez rzetelną i systematyczną pracę wychowawczą, przemyślaną edukację, regularne prowadzenie zaplanowanych działań. Sprzyjać tej efektywności będą:

- zgłoszenie niepokojącego zjawiska policji i umożliwienie jej prowadzenia działań operacyjnych w szkole;

- publiczne nakreślenie granicy dopuszczalnych zachowań. Wyciąganie konsekwencji związanych z używaniem i dostarczaniem narkotyków. Zagwarantowanie bezpieczeństwa uczniom i jej ochrony przed handlarzami;

- poddanie specjalistycznym szkoleniom szkolnej kadry dydaktycznej w obszarze znajomości tematu i udzielania wsparcia uczniom;

- zorganizowanie szkoleń dla dzieci z określonych grup wiekowych i personelu pomocniczego oraz rodziców, prowadzonych przez specjalistów ds. uzależnień;

- zorganizowanie szkoleń prowadzonych przez fachowców z policji;

- kierowanie wniosków do sądów w sprawie handlarzy narkotyków;

- zorganizowanie terapii indywidualnych i grupowych dla tych wszystkich osób, które przeszły już inicjację narkotykową;

- zakupienie w aptekach testów wykrywających w organizmie każdy typ narkotyku, gdyż są one banalnie proste w użyciu, ujawniają spożycie narkotyku nawet przed kilkoma dniami. Ważne jest, że przy badaniu stosuje się zasadę dobrowolnej zgody, więc odmowa badania testem może już coś sugerować).⁴

Żadne przedsięwzięcia profilaktyczne nie będą miały sensu i efektów, jeśli do ich działań nie będzie wykorzystana rodzina. Dlaczego? – bo właśnie rodzina jest środowiskiem wychowawczym wywierającym największy wpływ na dziecko. To rodzice są pierwszymi nauczycielami, osobami kształtującymi osobowość dziecka, prezentującymi określoną hierarchię wartości. Często stają się też autorytetami dla dzieci i to właśnie od nich młode pokolenie przejmuje wzorce zachowań i postaw. Stąd tak ważna jest rodzina i ogląd jej funkcjonalności w przypadku konieczności wykorzystania jej członków w opracowywaniu działań profilaktycznych.

Aby wspomagać szkolne działania profilaktyczne rodzice powinni posiadać

¹ Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii z dnia 29 lipca 2005 r., Dz.U. z 2005 r., Nr 179, poz. 1485, art. 5.

² J. Szmagałski, Teoria pracy socjalnej a ideologia i polityka społeczna, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1996, s. 101.

³ J. Melibruka, Ludzie z problemami alkoholowymi, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa 1996, s. 42.

⁴ T. Perznowski, SQN, czyli narkotyki w domu dziecka „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, nr 1/2001, s. 26.

właściwą i elementarną wiedzę na temat narkotyków i narkomanii. Dobrze więc jest przeprowadzić edukację rodziców podczas spotkań w szkole. Spotkania te winny być realizowane głównie przez psychologa i pedagoga szkolnego. Głównym celem zajęć skierowanych do rodziców jest zachęcenie do refleksji na temat jak dalece i dobrze znają swoje dziecko, czy znają jego problemy i sposoby radzenia sobie z nimi przez dziecko, do kogo dziecko zwraca się po pomoc w sytuacjach dla niego trudnych, ile czasu poświęcają swoim dzieciom? Rodzice muszą mieć przecież świadomość, że gdy w domu zabraknie miłości, zainteresowania problemami dziecka, to będzie ono szukało pocieszenia i pomocy poza domem.

Brunon Hołyst stwierdza, że efektywność przeciwdziałania uzależnieniom zależy głównie od współpracy całego społeczeństwa. By doskonalic skuteczność metod profilaktycznych należy znać przyczyny zjawisk niepożądanych i szkodliwych oraz procesów eliminujących powstanie zjawisk szkodliwych.⁹

W profilaktyce uzależnień od narkotyków wyróżnia się dwa kierunki: pierwszy – skupiający się na substancji uzależniającej i drugi – skupiający się na przedmiocie tej relacji – człowieku.

Ważne jest ograniczenie dostępności środków odurzających. Jest to jednak bardzo trudne, gdyż ograniczenie bądź wyeliminowanie z rynku jednych środków powoduje działania mające na celu zastąpienia ich innymi – również skutecznymi.

Z kolei oddziaływanie na popyt, polega na zmniejszeniu zapotrzebowania na środki – i tutaj racjonalny program profilaktyczny powinien się skupiać na człowieku a nie na substancji uzależniającej.¹⁰

Jedną z czołowych ról profilaktycznych pełnią kampanie społeczne, których głównym celem jest podkreślenie wychowawczej roli rodziców w działaniach profilaktycznych ograniczających problem uzależnień, zwracanie ich uwagi na groźbę zażywania narkotyków również przez ich dzieci, jak również podniesienie ich wiedzy na omawiane tematy związane z problemem uzależnień.

Istotą takich kampanii jest też ukazanie rangi właściwych, pozytywnych relacji w rodzinie, wiedzy i świadomości społecznej na temat zagrożeń jakie niesie problem narkotyzowania się. Wszak tylko rodzice wyposażeni w wiedzę na temat uzależnienia i świadomi tego, jak chronić przed nim własne dziecko, będą dla swych pociech kompetentnym partnerem w dyskusji jak również autorytetem i oparciem w podejmowaniu trudnych decyzji. W tego typu kampaniach wykorzystuje się różne narzędzia takie, jak: broszury edukacyjne, bilboardy. Reklamy prasowe i telewizyjne, plakaty, spoty informacyjno-edukacyjne wykorzystywane w telewizji, radio, kinie i Internecie.

Niemalże znaczenie w oddziaływaniach profilaktycznych mają instytucje kościelne. Na przykład Kościół Katolicki w Polsce – obok instytucji służby zdrowia, „Monaru” i licznych wspólnot świeckich – na miarę swoich możliwości często jest zaangażowany w profilaktykę i terapię uzależnień (np. działania podejmowane przez Katolickie Stowarzyszenie Antynarkotyczne „Karam”). Zaówno osoby świeckie, jak i zaangażowane osoby duchowne, poprzez prowadzone kursy, rekolekcje, spotkania z młodzieżą w szkołach oraz poradnictwo i telefon zaufania – w dużej mierze pomagają rozwijać postawy abstynenckie.

Jednak trzeba jasno powiedzieć, że nie ma jednego, skutecznego środka w skutecznym zapobieganiu narkomanii. Jednak zdecydowanie lepiej jest zapobiegać narkomanii, niż zaniechać i później stosować bardzo kosztowne formy terapii i leczenia, które i tak nie dają stuprocentowej gwarancji

wyeliminowania problemu uzależnienia.

Główną jednak odpowiedzialność za właściwe i rzetelne przekazanie dzieciom i młodzieży informacji o skutkach indywidualnych i społecznych narkotyzowania się – spoczywa na szkole. To szkoła powinna pomóc swym wychowankom ukształtować ich postawy i pomóc w dokonywaniu właściwych, racjonalnych wyborów. Ponadto w swej codziennej praktyce szkoła powinna wspierać aprobowane i społecznie pożądane wartości, a pracownicy szkoły biorą też odpowiedzialność za właściwą atmosferę i warunki sprzyjające zdrowiu na terenie placówki.¹¹

Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii z 29.07.2005 roku oraz Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn. 18.08.2015 roku w sprawie zakresu i form prowadzenia w szkołach i placówkach systemu oświaty działalności wychowawczej, edukacyjnej, informacyjnej i profilaktycznej w celu przeciwdziałania narkomanii (Dz. U. z 2015 r, poz 1249) – zobowiązują szkoły do prowadzenia zajęć w zakresie profilaktyki narkomanii, przy czym zajęcia te powinna prowadzić odpowiednio przygotowana osoba (psycholog, pedagog lub inny specjalista. Pojedyncze spotkania niewielki przynoszą skutki. Efektywniejszym rozwiązaniem jest łączenie programów profilaktycznych przeznaczonych dla dzieci i młodzieży z warsztatami skierowanymi do rodziców i nauczycieli oraz z pracą w grupie rówieśniczej. Zajęcia takie w swej istocie opierają się na założeniu, że to nie sam narkotyk jest groźny, lecz pewne niedoskonałości i braki tkwiące w człowieku popychają go do korzystania z narkotyków. Dlatego tak dużą wagę przywiązuje się w tych programach do kształtowania jednostki wartościowej społecznie i umiejącej radzić sobie w sytuacjach trudnych i podejmować właściwe, odpowiedzialne wybory.¹²

Czy jednak szkoła zawsze stoi na wysokości zadania i w pełni realizuje potrzeby środowiska lokalnego w odniesieniu do swych wychowanków?

Niestety, nie każda szkoła ma pełne warunki do przeprowadzenia

⁹ B. Hołyst, Zjawisko patologii społecznej w Polsce, Wydawnictwo Naukowe PWN, Lublin 2001, s. 42.

¹⁰ Krajowy Program zapobiegania narkomanii, Biuro do spraw narkomanii, Warszawa 1993, s. 10.

¹¹ A. Hobbil, Narkotyki – młodzieży – profilaktyka, „Wychowanie na co Dzień”, nr 10/11, 2005, s. 24.

¹² M. Pasiek, Narkotyki przy tablicy, Wydawnictwo Toré, Warszawa 2000, s. 114.

programów profilaktycznych na wysokim poziomie, gdyż nie dysponują specjalistami spośród nauczycieli do realizacji specjalistycznych programów profilaktycznych, brakuje im pełnoetatowego pedagoga szkolnego, który by w pełni koordynował i realizował specjalistyczne przedsięwzięcia, brakuje im też nauczycieli z odpowiednim przygotowaniem do prowadzenia spotkań – zajęć z doradztwa zawodowego, no i przede wszystkim – często brakuje szkołom środków finansowych na działania profilaktyczne, które były by odpowiednie w tym konkretnym środowisku.

Trzeba dodać, że zajęcia profilaktyczne są nie tylko wyizolowaną formą, realizowaną poza obowiązkowymi lekcjami. Nie. Bardzo często niezbędne treści i informacje są przekazywane na godzinach wychowawczych, lekcjach biologii, chemii, wychowaniu do życia w rodzinie, religii, etyce

Jakie są najpopularniejsze formy realizacji działań profilaktycznych w szkołach?

Najczęściej stosowane, to:

- pedagogizacja rodziców uczniów danej szkoły,
- prowadzenie gazetek wewnątrzszkolnych i rozprowadzanie ulotek informacyjnych,
- prezentowanie spektakli teatralnych o tematyce uzależnień,
- prezentowanie filmów edukacyjnych i profilaktycznych o tematyce uzależnień,
- wykorzystanie różnorodnych indywidualnych i grupowych oraz pogadanek tematycznych,
- zajęcia z zaproszonymi specjalistami w dziedzinie uzależnień,
- wycieczki i imprezy organizowane na i poza terenem szkoły, których myślą przewodnią jest edukacja i profilaktyka uzależnień,
- imprezy sportowe kształtujące właściwy styl życia i dbanie o swoje zdrowie,
- ścieżki edukacyjne prozdrowotne,
- festyny, happeningi,
- konkursy, turnieje wiedzy i olimpiady wiedzy,

- wykorzystanie działań incydentalnych, wyrukających z konkretnych zdarzeń mających miejsce w szkole, lub w środowisku lokalnym uczniów.

Warto zaznaczyć, że istnieje duże zróżnicowanie programów i działań organizowanych w obszarze profilaktyki uzależnień, a do najpopularniejszych należą programy: informacyjne, afektywnej edukacji, kompetencji społecznych, alternatyw oraz programy wczesnej interwencji.

Działania informacyjno-edukacyjne mają najczęściej charakter programów profilaktyki pierwszorzędowej i polegają na dostarczaniu wiedzy na temat prawidłowości rozwojowych, istoty zaburzeń, możliwości ich diagnozy i identyfikacji. Do tej grupy działań należą tak popularne programy, jak: „Profilaktyka uzależnień w szkole humanistycznej”, „Odlot”, „Noe”, „Zanim spróbujesz”, „Tak, czy nie”, „Podaj dbań”, „Nie biorę”.

Z kolei działania alternatywne mają umożliwić młodzieży podejmowanie aktywności alternatywnej wobec używania środków odurzających (zajęcia sportowe, teatralne, naukowe, hobbyistyczne, artystyczne i inne). Celem tej koncepcji jest podejmowanie i rozwijanie różnorodnej działalności kulturalnej, która umożliwia atrakcyjne spędzenie wolnego czasu zgodnie z potrzebami dziecka, jego wiekiem, uzdolnieniami, zainteresowaniami. Nadrzędnym celem tej strategii jest wszechstronny rozwój osobowości dzieci i młodzieży borykającej się z trudnościami w przystosowaniu społecznym, nadwrażliwej, o skłonnościach autodestrukcyjnych, ale przejawiającej uzdolnienia w sferze twórczości artystycznej.

Zakończenie

Profilaktyka uzależnień podejmowana na terenie szkoły jest ogromnym wyzwaniem dla pracowników dydaktycznych i specjalistów wspomagających realizację zamierzeń szkoły w walce z problemem uzależnień. Jednak działania szkoły są nieocenione w profilaktyce społecznej, gdyż obejmuje swoim zasięgiem dzieci i młodzież, czyli pokolenie dopiero kształtujące swoją osobowość, świat wartości, postawy. Należy jednak

pamiętać, by angażować też rodziców w te oddziaływania, gdyż świadomość rodziców o skali zagrożenia w środowisku lokalnym oraz możliwościach zapobiegania temu niepożądanemu zjawisku – spotęguje efektywność działań profilaktycznych w ogóle.

Bibliografia:

- Hłobił A., Narkotyki – młodzież – profilaktyka, „Wychowanie na co Dzień”, nr 10/11, 2005
- Hołyst B., Zjawisko patologii społecznej w Polsce, Wydawnictwo Naukowe PWN, Lublin 2001.
- Krajowy Program zapobiegania narkomanii, Biuro do spraw narkomanii, Warszawa 1993.
- Mellibruda J., Ludzie z problemami alkoholowymi, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa 1996
- Niewiadomska I., Stanisławczyk P., Narkotyki, Wydawnictwo „Gaudium” KUL, Lublin 2004.
- Pasek M., Narkotyki przy tablicy, Wydawnictwo „Toręt”, Warszawa 2000
- Perzanowski T., SQN, czyli narkotyki w domu dziecka, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, nr 1/2001.
- Sznagałski J., Teoria pracy społecznej a ideologia i polityka społeczna, Wydawnictwo Akademickie „Zak”, Warszawa 1996.
- Traczyk W.Z., Fizjologia człowieka w zarysie, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2002.
- Urban B., Zachowania dewiacyjne młodzieży, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1998.
- Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii z dnia 29 lipca 2005 r., Dz.U. z 2005 r., Nr 179, poz 1485, art. 5.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn. 18. 08.2015 roku w sprawie zakresu i form prowadzenia w szkołach i placówkach systemu oświaty działalności wychowawczej, edukacyjnej, informacyjnej i profilaktycznej w celu przeciwdziałania narkomanii (Dz. U. z 2015 r, poz 1249)